

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-8-84-53>

УДК 657.1

Калюга Є.В., Гайдученко Т.М.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ОЦІНКА СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. У статті оцінено стан системи пенсійного забезпечення в Україні та проблеми функціонування трьох її складових рівнів. Розглянуто наявні моделі пенсійних систем зарубіжних країн. Визначено переваги та недоліки солідарної, накопичувальної та змішаної моделей. Проаналізовано демографічні показники України та країн зарубіжжя. Акцентовано увагу на визначальному впливі демографічного фактору на дієздатність окремо функціонуючої солідарної системи. Розглянуто заходи, спрямовані на вдосконалення солідарної системи України. Звернено увагу на проблему фінансування солідарної системи за рахунок низького рівня заробітних плат в Україні та невеликих відрахувань до Пенсійного фонду. Зроблено висновок про ефективність функціонування змішаної моделі пенсійної системи та необхідність її розвитку в Україні, а також про потребу впровадження корпоративних та професійних пенсійних схем на базі підприємств для укріплення та розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Наголошено на необхідності розвитку вітчизняного ринку інвестицій для впровадження накопичувальної системи та ефективного розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Надано рекомендації по реформуванню та вдосконаленню пенсійної системи України.

Ключові слова: солідарна система, накопичувальна система, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійні схеми, ринок інвестицій.

Kaliuha Yevheniya, Haiduchenko Tetiana

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ASSESSMENT OF THE PENSION SYSTEM

Summary. The article assesses the state of the pension system in Ukraine and the problems of functioning of its three constituent levels. The existing models of pension systems of foreign countries are considered. The advantages and disadvantages of solidarity, accumulative and mixed models are identified. It was found that the solidarity system, through the distribution of funds, provides pension benefits to all retirees, and also has the ability to immediately pay pensions to retirees at the expense of the working population, while the savings system, by investing funds, promotes economic development, depending on the unfavorable demographic factor. Demographic indicators of Ukraine and foreign countries are analyzed. Emphasis is placed on the determining influence of the demographic factor on the capacity of a separately functioning solidarity system. Measures aimed at improving the solidarity system of Ukraine are considered. Attention is drawn to the problem of financing the solidarity system due to the low level of wages in Ukraine and small contributions to the Pension Fund. The influence of shadow employment and labor migration on the state of the first level of the pension system of Ukraine is considered. The reasons and ways to reform pension systems in economically developed countries with a high standard of living for retirees have been identified. The conclusion is made about the efficiency of the mixed model of the pension system and the need for its development in Ukraine, as well as the need to introduce corporate and occupational pension schemes on the basis of enterprises to strengthen and develop private pension provision. Emphasis is placed on the need to develop the domestic investment market for the introduction of the accumulative system and the effective development of private pension provision. Attention is drawn to the need to train a sufficient number of required specialists (actuaries, specialists with IAS) for the needs of private pension provision for its development. Emphasis was placed on the need for educational activities among the population in order to inform about the possibilities and features of the third level of pension provision. Recommendations for reforming and improving the pension system of Ukraine are provided.

Keywords: solidarity system, accumulative system, private pension provision, pension schemes, investment market.

Постановка проблеми. Продуковані глобалізаційними та, особливо, євроінтеграційними процесами зміни впливають на всі прояви життєдіяльності країни. Поза увагою не може залишитись жодна з систем, що забезпечує функціонування держави. Це стосується і системи пенсійного забезпечення України, від успішної діяльності якої залежить рівень життєдіяльності пенсіонерів, однієї з найбільш незахищених, на даний час, категорій населення. Задля успішного реформування та вдосконалення вітчизняної пенсійної системи необхідно вивчити досвід зарубіжних країн з успішно функціонуючими системами пенсійного забезпечення, а також можливості його впровадження в умовах національних реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вдосконалення пенсійної системи

України опікувалось чимало вітчизняних науковців. Реформуванням системи пенсійного забезпечення займались Вишневецька О.А., Гайдученко Т.М., Горбунова О.А., Калюга Є.В., Одарченко К.Ю., Філіпчук П.В., Чернявська О.В., Яшник Г.Л. Вдосконалень недержавного пенсійного забезпечення велику увагу приділила Медвідь А.О. Аспектами пенсійного страхування займалась Кулікова Є.О.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявні у сфері пенсійного забезпечення проблеми вимагають негайного вирішення, пенсійна система України потребує подальшого реформування та інноваційних удосконалень заради благополуччя людей похилого віку та інвалідів.

Мета статті. Ознайомитися з позитивним досвідом у сфері пенсійного забезпечення розви-

нених зарубіжних країн та проаналізувати необхідність і можливості застосування його в Україні, окреслити шляхи реформування вітчизняної пенсійної системи.

Виклад основного матеріалу. В Україні, де відбувається процес старіння населення, питання пенсійного забезпечення та спроможності пенсійної системи функціонувати є дуже актуальними. На даний час співвідношення пенсіонерів до працюючих становить 1:1. Це є критичною межею, поза якою солідарна система стає невіддатною (для самодостатнього функціонування пенсійної системи згідно принципу солідарності співвідношення пенсіонерів до працюючих має становити 1:5) [9].

Вважається, що вітчизняна пенсійна система складається з трьох рівнів. Однак, віддатними є лише два з них: солідарна система (за допомогою видатків із Державного бюджету) та недержавне пенсійне забезпечення (у якому беруть участь 5% населення працездатного віку, або ж 2% всього населення України) [9].

Накопичувальна система, яка мала б вже біля шістнадцяти років діяти як другий рівень системи пенсійного забезпечення, все ще не є введеною в дію, крім того, згідно заяви Міністерства соціальної політики [12], її введення в Україні, на даний час, неможливе, оскільки інфраструктура для забезпечення функціонування акумульованих пенсійних коштів є недостатньою, крім того, в країні фактично відсутній інвестиційний ринок.

Пенсійні системи зарубіжних країн представлені трьома типами моделей (рис. 1).

Найбільша кількість країн на певному етапі прийшла до рішення впровадження змішаної тривірневої моделі пенсійного забезпечення [1; 15]. Поєднання в оптимальному співвідношенні солідарної та накопичувальної (на обов'язковій та добровільній основі) складових дає найменш ризиковану та найбільш дієву можливість успішного функціонування пенсійної системи країни та повноцінного забезпечення пенсіонерів.

Солідарна модель пенсійної системи, яка побудована на розподільному принципі солідарності, має певні окремі недоліки, основним з яких є значна залежність від демографічного фактора [16]. Крім проблеми старіння населення та, відповідно, співвідношення працюючого населення та пенсіонерів, на віддатність даної моделі суттєво впливають такі чинники, як:

– наявність тіньової зайнятості та зарплати в конвертах;

– рівень заробітної плати;

– рівень відрахувань до пенсійної системи;

– рівень зайнятості населення (або ж рівень безробіття);

– наявність та рівень трудової міграції працездатного населення за кордон;

– пенсійний вік та тривалість життя.

Окремо функціонуюча чилійська модель пенсійного забезпечення теж піддається значним ризикам та залежить від наявності інших специфічних чинників [16], серед яких:

– наявність розвинутого інвестиційного ринку;

– якість менеджменту;

– економічна кон'юнктура та її зміни.

Крім того, накопичувальна система не передбачає перерозподілу внесених коштів та не забезпечує благополуччя та гідний рівень життя всіх наявних пенсіонерів.

Разом з тим, кожна з розглянутих вище моделей пенсійних систем має свої переваги. Солідарна система, завдяки розподілу коштів, забезпечує пенсійними виплатами всіх пенсіонерів, а також має можливість негайної виплати пенсій пенсіонерам за рахунок працюючої частини населення. Накопичувальна система, за рахунок інвестування коштів, сприяє розвитку економіки. Крім того, вона не має залежності від несприятливого для багатьох країн демографічного фактора [16]. Саме тому, із врахуванням всіх переваг та недоліків солідарної та накопичувальної систем, їх поєднання у змішаній моделі є найбільш ефективним для створення успішної пенсійної системи країни.

Задля повного розуміння демографічної ситуації в Україні та країнах зарубіжжя варто проаналізувати певні демографічні показники. На рис. 2 відображено чисельність населення та пенсіонерів в різних країнах.

Найменша кількість населення серед представлених країн зафіксована в Україні (37,29 млн. осіб), найбільша – в США (33,25 млн. осіб). Відношення ж кількості осіб пенсійного віку до загальної кількості населення найменшим є в США, а в Україні – найбільшим. Отже, аналіз демографічних показників надає змогу зрозуміти, що ситуація зі станом пенсійної системи в Україні насправді є критичною.

У багатьох країнах, у тому числі з високим рівнем благополуччя пенсіонерів, з різних об'єктивних причин проходить процес реформування пенсійних систем [2]. У економічно розвинених країнах даний процес відбувається

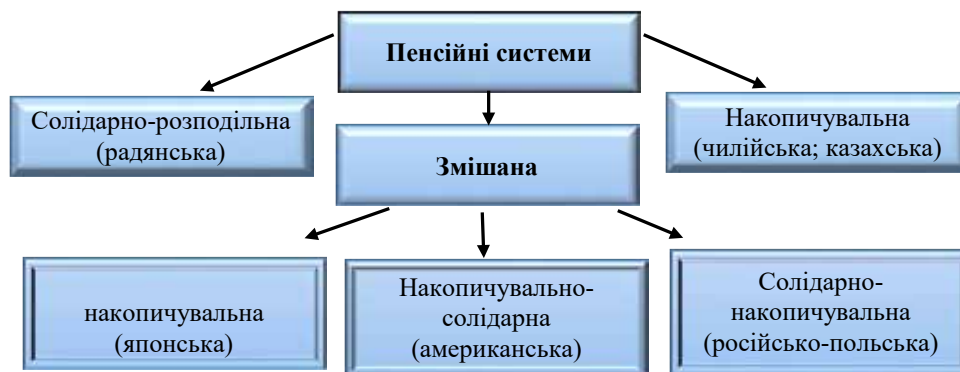

Рис. 1. Типи моделей пенсійних систем

Джерело: розроблено авторами за даними [14]

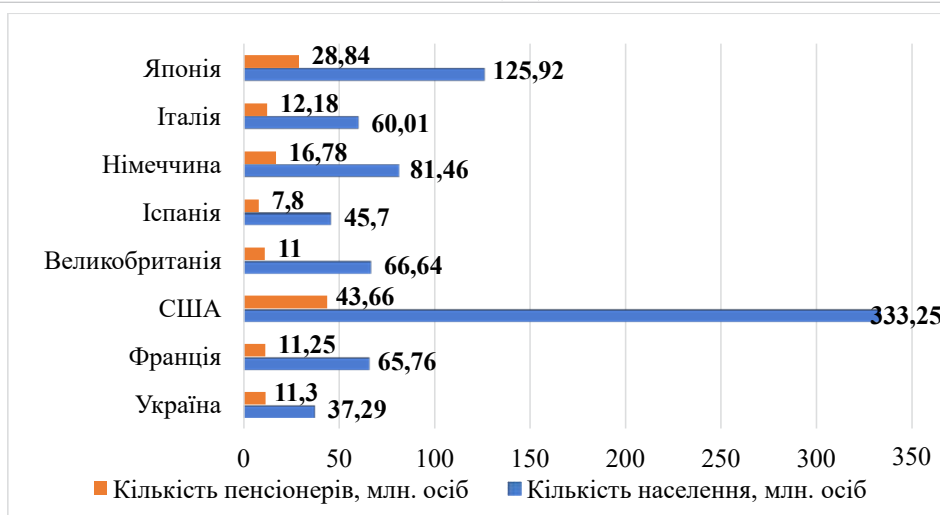

Рис. 2. Співвідношення чисельності населення та пенсіонерів в різних країнах станом на 01.01.2020 р.

Джерело: розроблено авторами за даними [7]

з метою стабілізації системи пенсійного забезпечення для забезпечення достатньої кількості пенсійних коштів у майбутньому, враховуючи ризики старіння населення та збільшення кількості пенсіонерів по відношенню до кількості працюючого населення (прикладом є Франція, Австрія, Іспанія) [2].

В Україні також відбувається процес реформування пенсійної системи в напрямку удосконалення першого рівня – солідарної системи. Зокрема, поступово підвищується необхідний для виходу на пенсію страховий стаж (рис. 3).

Відповідно до діючого законодавства здійснюється поступове підвищення пенсійного віку для жінок (до 60 р.) [10]. Розглядається можливість подальшого підвищення пенсійного віку (як для чоловіків, так і для жінок). Проте, розглядаючи дану можливість, необхідно враховувати не лише пенсійний вік у інших країнах, а й тривалість життя населення у цих країнах (табл. 1).

Серед усіх представлених у табл. 1 країн в Україні відмічається найменша середня тривалість життя населення (як чоловіків, так і жінок). Тобто, для подальшого підвищення пенсійного віку в Україні необхідно забезпечити певний рівень благополуччя осіб похилого віку та досягти

збільшення тривалості життя населення. Тому варто розглянути також інші шляхи реформування та вдосконалення пенсійної системи України відповідно досвіду економічно розвинених країн.

Надходження коштів до солідарної системи пенсійного забезпечення залежить від заробітної плати працівників та від ставки внесків до солідарної системи. Порівняльний аналіз розміру мінімальної заробітної плати у різних країнах (рис. 4) дає змогу стверджувати, що Україна по цьому показнику займає останнє місце.

Ставки внесків до солідарної системи в різних країнах теж значно відрізняються (рис. 5).

Внесок до солідарної системи в Україні (у вигляді надходжень від сплати ЄСВ до Пенсійного фонду) є досить невеликим (менший внесок серед даних країн лише в Японії). Оскільки введення накопичувальної системи, на даний час, є неможливим, задля підтримки та покращення фінансування солідарної системи доцільно збільшити ставку ЄСВ (у вигляді певного об'єктивного відсотку нарахувань на заробітну плату та відрахувань із заробітної плати із цільовим спрямуванням його до Пенсійного фонду).

Необхідно відзначити, що діяльності солідарної системи в Україні не сприяють також наяв-

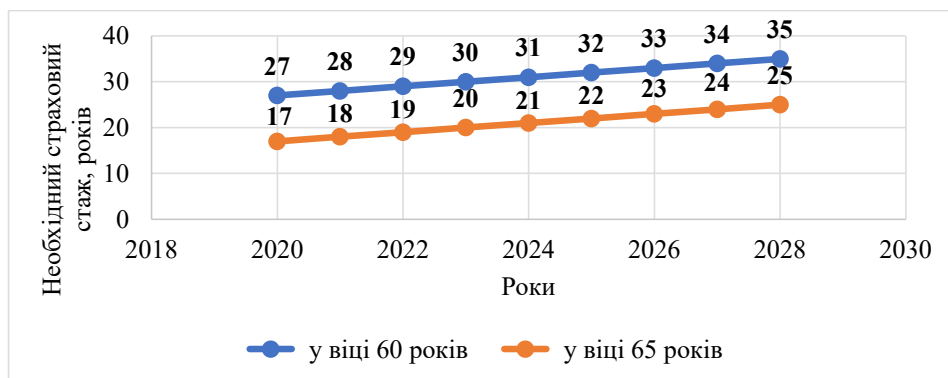

Рис. 3. Визначення виходу на пенсію з урахуванням страхового стажу в Україні на період 2020–2028 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними [11]

Таблиця 1

Пенсійний вік та середня тривалість життя в різних країнах станом на 01.2020 р.

Країна	Пенсійний вік		Середня тривалість життя	
	Чоловіки, р.	Жінки, р.	Чоловіки, р.	Жінки, р.
Данія	65	65	76,3	81,1
Великобританія	65 (збільшують до 68)	65 (збільшують до 68)	78	82,3
Білорусь	63	58	65,6	77,2
Іспанія	65	65	78,2	84,4
Японія	65	65	82,3	82,3
Швеція	67	67	78,8	83,5
Франція	62 (збільшують до 65)	62 (збільшують до 65)	78	84,5
Німеччина	65	63	77,8	82,4
Україна	60	59 (збільшують до 60)	62,8	74,8

Джерело: розроблено авторами за даними [1; 13]

ність тіньової зайнятості [9] та значний рівень трудової міграції населення [3].

Враховуючи, що успішні пенсійні системи зарубіжних країн побудовані (і функціонують) згідно змішаної моделі, поєднуючи у собі, відповідно до національних особливостей, у оптимальному співвідношенні солідарну, обов'язкову накопичу-

вальну та добровільну накопичувальну складові, необхідно реформувати не лише солідарну систему, а і (особливо) ледь функціонуюче недержавне пенсійне забезпечення. Також необхідно докласти всіх зусиль для запуску накопичувальної системи.

У першу чергу необхідним є розвиток ринку інвестицій, який успішно діє в усіх розвинених

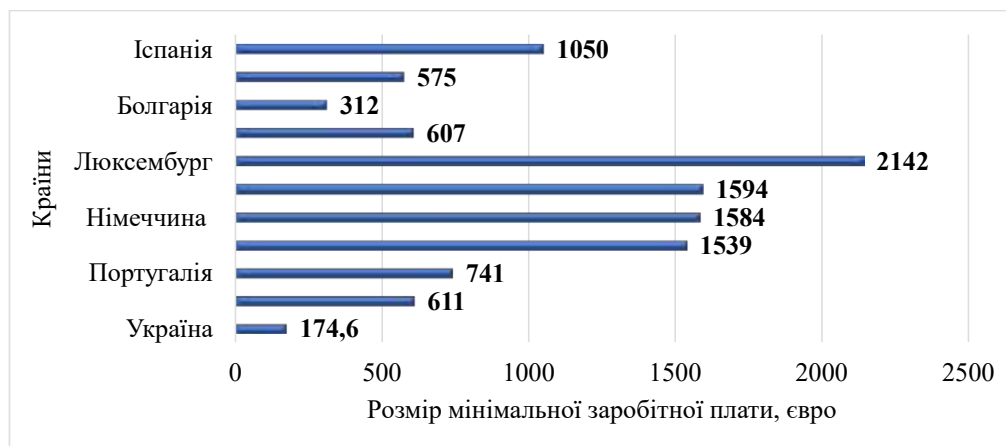

Рис. 4. Розмір мінімальної заробітної плати в різних країнах станом на 01.2020 р.

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

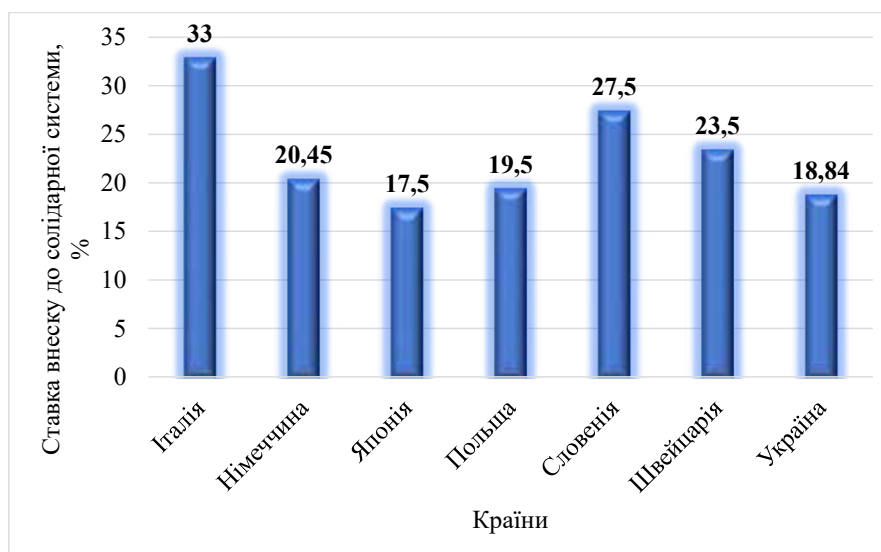

Рис. 5. Ставки внесків до солідарної системи в різних країнах

Джерело: розроблено авторами за даними [5]

Характеристика систем пенсійного забезпечення провідних країн Європи

Великобританія	Німеччина
Характеристика першого рівня пенсійного забезпечення	
По досягненні пенсійного віку надається базова пенсія (незалежно від страхового стажу)	Система пенсійного страхування складається з чотирьох законодавчо врегульованих систем
Характеристика другого рівня пенсійного забезпечення	
Працівник обирає схему державних пенсій чи додаткових пенсій	Пенсії працівникам надає підприємство
Характеристика третього рівня пенсійного забезпечення	
Поширені професійні пенсійні плани, основані на угоді з працедавцем	Поширені корпоративні та особисті пенсійні плани, якими займається спеціальний підрозділ на підприємстві

Джерело: розроблено авторами за даними [6]

країнах. Це дасть змогу значно покращити ефективність функціонування третього рівня пенсійної системи та сприятиме запуску другого рівня, а також активно розвиватиме економіку країни за рахунок інвестування коштів у розвиток підприємств.

Необхідно приділити велику увагу розвитку недержавного пенсійного забезпечення за рахунок поширення корпоративних, професійних та добровільних пенсійних схем на базі підприємств, що є поширеною практикою, яка успішно себе зарекомендувала, у високорозвинених країнах Європи (табл. 2).

Для досягнення позитивного результату потрібно звернути увагу на потреби бухгалтерського обліку недержавного пенсійного забезпечення, а саме – на підготовку необхідної кількості фахівців: актуаріїв та бухгалтерів зі знанням МСБО, оскільки їх кількість в Україні є вкрай недостатньою [4]. Є необхідним також проведення просвітницької діяльності з метою інформування населення про можливості та особливості пенсійного забезпечення третього рівня, оскільки великою проблемою поширення недержавного пенсійного забезпечення лишається необізнаність населення.

Висновки і пропозиції. Відповідно до досвіду зарубіжних країн у побудові успішних пенсійних систем та із врахуванням вітчизняних реалій констатуємо, що пенсійна система України потребує по-

дальшого активного реформування та вдосконалення, для чого необхідно здійснити наступні кроки:

- збільшити ставку ЄСВ із цільовим спрямуванням збільшеного відсотку нарахувань до Пенсійного фонду, що дозволить збільшити власні доходи солідарної системи та зменшити дефіцит грошових коштів, що компенсується за допомогою дотацій із Державного бюджету;

- всіляко сприяти розвитку ринку інвестицій, що дасть змогу розвивати недержавне пенсійне забезпечення, а також наблизитись до можливості впровадження накопичувальної системи та дозволить, за рахунок збільшення інвестицій, активно розвивати економіку країни;

- напрацювати заходи для посилення протидії тіньовій зайнятості та тіньовим зарплатам для збільшення надходжень у вигляді частки від ЄСВ та можливості справедливого оподаткування задля посилення економіки України;

- розвивати систему недержавного пенсійного забезпечення, для чого впроваджувати на базі підприємств корпоративні, професійні та добровільні пенсійні схеми, а також забезпечити інформування населення про можливості недержавного пенсійного забезпечення та доцільність участі у ньому.

Дані заходи дозволять укріпити пенсійну систему України та сприятимуть позитивним євроінтеграційним змінам.

Список літератури:

1. Вишневецька О.А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 8(34). С. 42–48. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILA=&_S21STR=aplup_2016_8_7 (дата звернення: 16.07.2020).
2. Горбунова О.А. Реформування системи пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та можливості використання в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 3(88). С. 118–125. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&_S21P03=FILA=&_S21STR=Nvpushk_2018_3_17 (дата звернення: 21.07.2020).
3. Житнюк О. «Загроза існування української нації»: Турчинов терміново звернувся до Зеленського. URL: <https://today.ua/zagroza-isnuvannya-ukrayinskoyi-natsiyi-turchynov-terminovo-zvernuvsya-do-zelenskogo/> (дата звернення: 25.07.2020).
4. Калюга Є.В., Гайдученко Т.М. Реформування пенсійного забезпечення. *Облік, оподаткування, контроль та аналіз в активізації діяльності економічних суб'єктів*: матеріали V Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (Київ, 20 березня 2020 р.). Київ: НУБіП України, 2020. С. 28–30. URL: <https://nubip.edu.ua/node/33915> (дата звернення: 25.07.2020).
5. Кулікова Є.О. Порівняльний аналіз системи пенсійного страхування України та зарубіжних країн. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Економіка*. 2018. № 9(37). С. 142–146. URL: <http://paper.researchbib.com/view/paper/178231> (дата звернення: 23.07.2020).
6. Медвідь А.О. Зарубіжний досвід здійснення недержавного пенсійного забезпечення та національні перспективи у цій сфері. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9644> (дата звернення: 25.07.2020).
7. Мирова и региональная статистика, национальные данные, карты и рейтинги. URL: <https://knoema.ru/atlas> (дата звернення: 19.07.2020).
8. Названі мінімальні зарплати в європейських країнах. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/02/04/40658895/> (дата звернення: 23.07.2020).

9. Одарченко К. П'ятирівнева пенсійна система для забезпечення гідних пенсій. URL: <https://nizhyn.in.ua/pyatirivneva-pensijna-sistema-dlya-zabezpechennya-gidnih-pensij.html> (дата звернення: 02.07.2020).
10. Пенсії для жінок у 2020: необхідний вік і стаж – Утека. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-pensii-dlya-zhenshhin-v-2020-neobxodimuj-vozzrast-i-stazh> (дата звернення: 22.07.2020).
11. Пенсійна реформа: нові вимоги до стажу і формула розрахунку. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-pensionnaya-reforma-novye-trebovaniya-k-stazhu-i-formula-rascheta> (дата звернення: 22.07.2020).
12. У Мінсоцполітики заявили про відсутність можливості запустити накопичувальну пенсійну систему. URL: https://zik.ua/news/economics/u_minsotspolityky_zaiavyly_pro_vidsutnist_mozhlyvosti_zapustyty_nakopychivalnu_pensiinu_systemu_957506 (дата звернення: 03.07.2020).
13. У світі збільшується тривалість життя. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2675385-u-sviti-zbilshuetsya-trivalist-zitta-vooz.html> (дата звернення: 22.07.2020).
14. Філіпчук П.В. Системи пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf (дата звернення: 05.07.2020).
15. Чернявська О.В., Горбунова О.А. Класифікація національних моделей пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Економіка та держава*. 2013. №2. С. 38–44. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecde_2013_2_13 (дата звернення: 16.07.2020).
16. Яшник Г.Л. Зарубіжний досвід реформування системи пенсійного забезпечення. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Yashnyk.pdf> (дата звернення: 18.07.2020).

References:

1. Vyshnevsk, O.A. (2016). Pensiina reforma: zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy [Pension reform: foreign experience for Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, no. 8(34), pp. 42–48. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=aplup_2016_8_7 (accessed 16 July 2020).
2. Horbunova, O.A. (2018). Reformuvannia systemy pensiinoho zabezpechennia: zarubizhnyi dosvid ta mozhlyvosti vykorystannia v Ukraini [Reforming the pension system: foreign experience and opportunities for use in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 3(88), pp. 118–125. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=N-vpusk_2018_3_17 (accessed 21 July 2020).
3. Zhytyniuk, O. (2020). «Zahroza isnuvannia ukraïnskoi natsii»: Turchynov terminovo zvernuvsia do Zelenskoho ["Threat to the existence of the Ukrainian nation": Turchynov urgently appealed to Zelensky]. Available at: <https://today.ua/zagroza-isnuvannia-ukrayinskoyi-natsiyi-turchynov-terminovo-zvernuvsia-do-zelenskogo/> (accessed 25 July 2020).
4. Kaliuha, Ye.V., & Haiduchenko, T.M. (2020). Reformuvannia pensiinoho zabezpechennia [Pension reform]. *Oblik, opodatkuvannia, kontrol ta analiz v aktyvizatsii diïalnosti ekonomichnykh subiektiv (Ukraine, Kyiv, March 20, 2020)* (eds. Kaliuha Ye.V.). Kyiv: NUBiP Ukrainy, pp. 28–30. Available at: <https://nubip.edu.ua/node/33915> (accessed 25 July 2020).
5. Kulikova, Ye.O. (2018). Porivnialnyi analiz systemy pensiinoho strakhuvannia Ukrainy ta zarubizhnykh krain [Comparative analysis of the pension insurance system of Ukraine and foreign countries]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*, no. 9(37), pp. 142–146. Available at: <http://paper.researchbib.com/view/paper/178231> (accessed 23 July 2020).
6. Medvid, A.O. (2017). Zarubizhnyi dosvid zdiïsnennia nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia ta natsionalni perspektyvy u tsii sferi [Foreign experience in the implementation of private pension provision and national prospects in this area]. Available at: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/9644> (accessed 25 July 2020).
7. Svitova i regionalna statystyka, natsionalni dani, karty i reitynhy [World and regional statistics, national data, maps and ratings]. Available at: <https://knoema.ru/atlas> (accessed 19 July 2020).
8. Nazvani minimalni zarplaty v yevropeïskykh krainakh [Named the minimum wage in European countries]. Available at: <https://minfin.com.ua/ua/2020/02/04/40658895/> (accessed 23 July 2020).
9. Odarchenko, K. (2020). Piatyirivneva pensiina systema dlia zabezpechennia hidnykh pensii [Five-level pension system to provide decent pensions]. Available at: <https://nizhyn.in.ua/pyatirivneva-pensijna-sistema-dlya-zabezpechennya-gidnih-pensij.html> (accessed 02 July 2020).
10. Pensii dlia zhinko u 2020: neobkhdnyi vik i stazh – Uteka [Pensions for women in 2020: the required age and seniority – Uteka]. Available at: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-pensii-dlya-zhenshhin-v-2020-neobxodimuj-vozzrast-i-stazh> (accessed 22 July 2020).
11. Pensiina reforma: novi vymohy do stazhu i formula rozrakhunku [Pension reform: new requirements for seniority and calculation formula]. Available at: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-pensionnaya-reforma-novye-trebovaniya-k-stazhu-i-formula-rascheta> (accessed 22 July 2020).
12. U Minsotspolityky zaiavyly pro vidsutnist mozhlyvosti zapustyty nakopychivalnu pensiinu system [The Ministry of Social Policy stated that it was not possible to launch a funded pension system]. Available at: https://zik.ua/news/economics/u_minsotspolityky_zaiavyly_pro_vidsutnist_mozhlyvosti_zapustyty_nakopychivalnu_pensiinu_systemu_957506 (accessed 03 July 2020).
13. U sviti zbilshuietsia tryvalist zhyttia [Life expectancy is increasing in the world]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2675385-u-sviti-zbilshuetsya-trivalist-zitta-vooz.html> (accessed 22 July 2020).
14. Philipchuk, P.V. Systemy pensiinoho zabezpechennia: ohliad svitovoho dosvidu [Pension systems: a review of world experience]. Available at: http://academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Filipchuk.pdf (accessed 05 July 2020).
15. Cherniavska, O.V., & Horbunova, O.A. (2013). Klyasifikatsiia natsionalnykh modelei pensiinoho zabezpechennia: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniana praktyka [Classification of national pension models: foreign experience and domestic practice]. *Економіка та держава*, no. 2, pp. 38–44. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=ecde_2013_2_13 (accessed 16 July 2020).
16. Yashnyk, H.L. Zarubizhnyi dosvid reformuvannia systemy pensiinoho zabezpechennia [Foreign experience in reforming the pension system]. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Yashnyk.pdf> (accessed 18 July 2020).